

De westerse media presenteren de eenkindpolitiek in China als een harde, maar effectieve manier om de bevolkingsomvang in de hand te houden. De maatregelen komen echter te laat, hebben een beperkte reikwijdte en zijn weinig effectief.

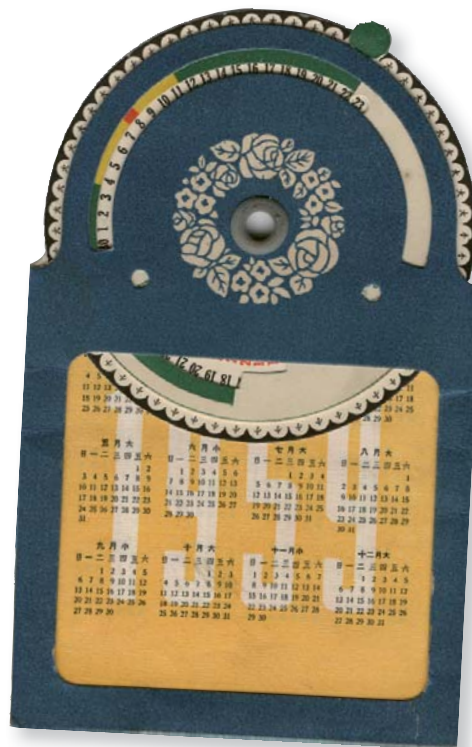


# De eenkindpolitiek in China: te laat, onnodig en weinig effectief

Chinese ouders willen van oudsher veel kinderen. Het voortzetten van de familie-lijn en het systeem van voorouderverering vergen nu eenmaal nakomelingen. Omdat de lijn alleen door zonen wordt gecontinueerd, ligt de nadruk op mannelijke nakomelingen. Toen de communisten in 1949 de macht overnamen, verdween deze eeuwenoude traditie niet. In eerste instantie werd zij zelfs versterkt door een natalistische politiek die de nieuwe machthebbers kopieerden van communistisch Rusland. Veel inwoners betekent immers veel arbeiders op het land en in de fabriek, en veel soldaten voor een imponerende legermacht. De bestaande voorkeuren werden daarom nog aangejaagd door overheidsmaatregelen. Zo werd het mogelijk 'niet functionerende' (lees: kinderloze) huwelijken te beëindigen, prostitutie was verboden en kloosters moesten hun poorten sluiten. Kinderrijke gezinnen kregen subsidie en er gold een absoluut verbod op alle geboortebepalende acties.

## Malthusiaans pessimisme

Dit 'socialistisch optimisme' van de eerste jaren maakte al snel plaats voor Malthusiaans pessimisme. Thomas Malthus had in 1798 al betoogd dat het tempo waarmee een bevolking kan groeien vele malen groter is dan dat van de voedsel-



Draaischijfkalendertje met instructies als hulpmiddel bij de periodieke onthouding, uitgegeven door Shanghai Hygiene Press in 1956 en gratis verspreid onder de bevolking.

productie. De grimmige werkelijkheid van China na de revolutie gaf hem al snel gelijk. Terwijl het aantal geboorten snel toenam, daalde de sterfte door betere hygiënische maatregelen, een betere voedselvoorziening en een succesvolle bestrijding van besmettelijke ziekten. Er klonken in China steeds meer stemmen die waarschuwden tegen overbevolking. In 1953 kwam er een wet waarin geboorteregeling en abortus werden toegestaan. De overheid stimuleerde ook de oprichting van studiegroepen voor geboorteregeling. Zhou Enlai, de eerste premier van de Volksrepubliek China, drong in 1956 al expliciet aan op de beperking van het kindertal. De grote roerganger zelf, Mao Zedong, gaf in een toespraak van 1957 aan dat in een socialistische samenleving mischien niet alleen de economie gepland moest worden, maar ook de sociale reproductie. Hij sprak zelfs over de rampzalige gevolgen van de 'anarchie van de menselijke voortplanting'. Op dat moment, eind jaren 50, leek de Volksrepubliek dus rijp voor een geleide bevolkingspolitiek.

Tussen 1958 en 1961, in drie jaar tijd, kelderde de totale vruchtbaarheid van 6,2 naar 3,3 per vrouw, maar dit had niets te maken met China's bevolkingspolitiek. De daling was het rechtstreekse gevolg van de 'Grote Sprong Voorwaarts'. Het begon met het opstellen van vijfjarenplannen,

in navolging van de Sovjet-Unie. Aangezien de ambitieuze plannen voor industrialisering van het land alleen gefinancierd konden worden met belastinginkomsten van het platteland, stichtte de overheid grootschalige coöperaties. Dit leidde echter niet tot de gewenste toename van de voedselproductie. In 1957 steeg deze 1% terwijl de bevolking met 2% toenam.

Mao ging onverstoort verder op de ingeslagen weg. Boeren werden ondergebracht in nog grotere volkscommunes. In december 1958 waren 120 miljoen huishoudens (99% van de plattelandsbevolking) ondergebracht in 26.000 communes. En daarna volgde de meest tragische periode uit de recente Chinese geschiedenis. Als graadmeter voor het beleid werden de *voorspelde* groeicijfers genomen, ook al was de daadwerkelijke opbrengst vele malen kleiner. Belastingen werden geheven over de optimistisch geschatte opbrengst. Intussen verhongerden de boeren op het platteland. Het geloof in de schattingen van opbrengsten was zo groot dat men velden braak liet liggen en grote hoeveelheden voedsel naar de Sovjet-Unie exporteerde om te betalen voor grote machines.

Het gevolg is duidelijk af te lezen uit de demografische cijfers. Tussen 1959 en 1962 stierven 20 miljoen Chinezen door ondervoeding. De mediane leeftijd bij overlijden daalde van 16,6 jaar in 1957 naar 9,7 in 1963. Geen wonder dus dat ook de vruchtbaarheid van de bevolking spectaculair daalde. Deze periode is de enige in de Chinese geschiedenis van de afgelopen eeuw waarin de sterftecijfers hoger waren dan de geboortecijfers. In de jaren 60 steeg de vruchtbaarheid weer naar het oude niveau.

#### Wan-Xi-Shao

Pas in de jaren 70 zette de overheid voor het eerst een programma in gang om anticonceptie te propageren en de middelen daartoe ook beschikbaar te maken. Naar buiten toe verkondigden Chinese vertegenwoordigers nog wel dat de theorieën over een bevolkingsexplosie verzinsels waren van supermachten. Maar binnenlands werden waarschuwingen van demografen en economen steeds serieuzer genomen. Begin jaren 70 startte de *Wan-Xi-Shao*-politiek, waarbij Wan staat voor later trouwen, Xi voor meer jaren tussen het eerste en volgende kind en Shao voor minder geboorten. De propaganda bleek effectief: mannen en vrouwen trouwden steeds later, twee kinderen per gezin werd de norm, en de aanbevolen tijd tussen twee geboorten nam toe tot vier

## Tussen 1959 en 1962 stierven 20 miljoen Chinezen door ondervoeding

jaar. Vooral het aantal derde en meer geboorten nam af. De kans op een tweede kind was nog steeds 95%.

Op 1 juli 1982 vond in China de eerste betrouwbare volkstelling plaats. De Volksrepubliek bleek meer dan een miljard inwoners te hebben. De telling leerde ook dat de Chinese bevolking buitengewoon jong was en dat de groep jonge vrouwen die bijna de vruchtbare leeftijd hadden bereikt verontrustend groot was. De meningsverschillen over het al dan niet bevorderen van geboorteregulerende maatregelen waren nu snel beslecht. De 'anarchie van de menselijke voortplanting' moest aan banden gelegd. Toen de opvolger van Mao, Hua Guofeng, in 1980 het Volkscongres toesprak, pleitte hij al voor één kind per gezin. Direct op de telling volgde wet-

geving. De minimale huwelijksleeftijd die in 1950 was vastgelegd op 20 voor mannen en 18 voor vrouwen werd met twee jaar verhoogd. Al snel werd duidelijk dat relatief vrijblijvende oproepen niet voldoende waren om de kinderwens (lees: zonen) van ouders te beteugelen. In 1981 werden maar liefst 6 miljoen kinderen geboren binnen huwelijken die al een kind hadden. Zelfs gezinnen met vijf kinderen zorgden nog voor 1,7 miljoen extra geboorten.

Daarna volgden de maatregelen die in de westerse pers met veel afschuw worden beschreven: vrouwen die al een kind hadden, kregen verplicht een spiraaltje en bij de geboorte van een tweede kind volgde gedwongen sterilisatie. Tussen september 1981 en december 1982 werden 16,4 miljoen vrouwen en 4 miljoen mannen gesteriliseerd. Minder aandacht krijgt het feit dat de strikte eenkindpolitiek betrekking had op een relatief klein deel van de Chinese bevolking. Alleen in Beijing en andere grote steden werden de regels onverkort toegepast. In totaal gaat het om 17% van de bevolking. Voor 70%, vooral in de landelijke gebieden van achttien provincies, waren twee kinderen toegestaan wanneer het eerste een meisje was. In vijf andere provincies (10%) was het hebben van twee kinderen toege-



Deze poster uit 1986 illustreert de latere aanscherping van de Chinese bevolkingspolitiek waarbij ouders nog maar één kind mogen hebben.



## De vruchtbaarheid in China halveerde al vóór de eenkindpolitiek van start ging

staan als er vier jaar tussen zat. Ten slotte waren er de minderheden in autonome gebieden als Tibet en Mongolië (3% van de bevolking) die drie kinderen mochten hebben.

Na een eerste fase van ongekend harde maatregelen volgde een meer gematigd regime. Vanaf de jaren 90 werd de verantwoordelijkheid voor gezinsplanning gedelegeerd naar provinciale en lokale bestuurders. Zij werden geacht de plannen uit te voeren. Haalden zij hun doelen niet, dan voelden zij dat in hun eigen beurs: minder of geen bonussen, demotie of zelfs ontslag. De regering zag in dat door betere informatie en communicatie meer te bereiken was dan door dwang. De universele toegang tot anticonceptie en abortus leidde tot opmerkelijke resultaten: 87% van alle gehuwde vrouwen gebruikte midden

jaren 90 betrouwbare anticonceptie. Ze klaagden er wel over dat ze geen keus hadden en domweg de methode moesten accepteren die de ambtenaar voor gezinsplanning aanbeval. Die hadden zo hun voorkeuren. Gevolg: ruim 37% van de vrouwen was gesteriliseerd, 46% droeg een spiraaltje en maar 3% slikte de pil. De Amerikaanse antropologe Laurel Bossen wijst er overigens op dat het alternatief voor Chinese vrouwen niet een vrije keuze zou zijn geweest, maar dat ze overgeleverd zouden zijn geweest aan de familie-dwang om meer kinderen te baren.

### Het effect

Heeft de eenkindpolitiek nu echt gezorgd voor een lagere vruchtbaarheid in China? Wanneer we het cijfer van 1979 (2,9 kind per vrouw) vergelijken met dat in 2004 (1,7), lijkt het antwoord bevestigend. Er zijn echter twee kanttekeningen. In de eerste plaats zakte de vruchtbaarheid tussen 1970 en 1979 al van 5,9 naar 2,9 kind per vrouw. Er was dus al een halvering van de vruchtbaarheid voordat de eenkindpolitiek van start ging. Kennelijk had ook de Wan-Xi-Shao-politiek al invloed of speelden er andere factoren mee. En terwijl de eenkindpolitiek alleen in China is ingevoerd, blijkt in omliggende bevolkingen de

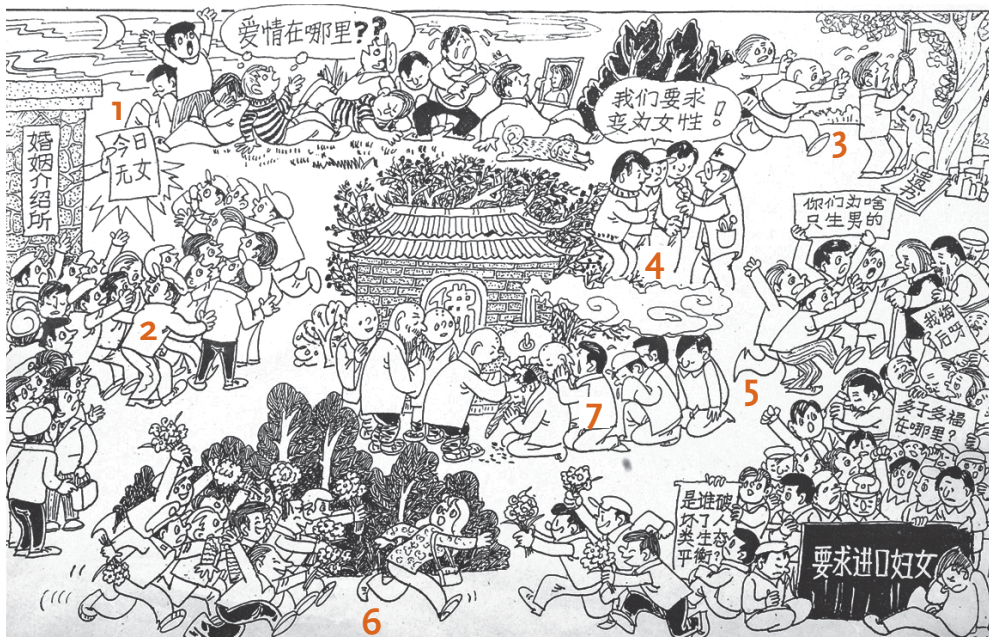
vruchtbaarheid vanaf eenzelfde hoog niveau even snel te dalen en uiteindelijk nog lager te liggen. In 2004 kregen Chinese moeders gemiddeld 1,7 kind, maar hun tegenvoeters in Singapore 1,04, in Japan 1,38 en in Hongkong 0,91. We mogen dus aannemen dat ook zonder de eenkindpolitiek de vruchtbaarheid na 1979 was blijven dalen. Vooraanstaande demografen beweren zelfs dat een gematigdere aanpak met positieve stimulansen waarschijnlijk effectiever was geweest.

Dat is een bittere conclusie wanneer je bedenkt hoeveel schade de gevoerde politiek heeft aangericht. Op de eerste plaats is daar het leed dat individuele vrouwen is aangedaan door gedwongen sterilisaties. Ook de voorkeur voor mannelijk nageslacht werd nog versterkt. Bij de volkstelling van 2000 'ontbraken' in vergelijking met het aantal jongens maar liefst 12 miljoen meisjes tussen de 0 en 4 jaar. Illustratief is ook dat de verhouding tussen jongens en meisjes steeg van 106 jongens per 100 meisjes in 1979 naar 117 in 2001. Er 'verdween' dus een groot aantal meisjes. Voor een deel is dit fictief. De geboorte van een dochter wordt nogal eens verzwegen voor de overheid. In 2000 vinden we bijvoorbeeld 12% meer 10-jarige meisjes dan er in 1990 pasgeborenen waren. Onderregistratie verklaart echter maar een deel van de ontbrekende meisjes. Veel zwangere vrouwen laten na een echo vrouwelijke foetussen aborteren. Zelfs als meisjes wel geboren worden, hebben ze een aanzienlijk grotere kans voortijdig te overlijden dan jongens.

Gevolg van dit alles is dat vrouwen steeds schaarser worden op de Chinese huwelijksmarkt. Zelfs de centrale overheid geeft in de *China Daily* toe dat er sociale onrust te verwachten is nu miljoenen mannen in de huwbare leeftijd geen vrouw kunnen vinden. Een betrouwbaar systeem van sociale zekerheid kan de scheefgetrokken seksratio repareren, gaat het artikel verder. Dan vervalt immers de noodzaak voor mensen op het platteland om een zoon te willen die hen op hun oude dag kan verzorgen. Er is bij dit alles één lichtpuntje voor vrouwen te melden. Wat schaars is, stijgt in waarde, en recente studies tonen dat machtspositie van vrouwen, zeker met een hogere opleiding, toeneemt.

### Vergrijzing

De daling van de vruchtbaarheid in China is vergezeld door een verhoging van de levensverwachting. In 1950 lag de levensverwachting bij geboorte nog rond 40 jaar, tegenwoordig boven



Cartoon van Wang Xiaogeng over Het leven in een Land van Mannen: (1) 'Vandaag geen meisjes te zien op onze datingplek', (2) 'We moeten vrouwen importeren!', (3) Een vrijgezel ziet het niet meer zitten, (4) 'Dokter, kunnen we ons laten ombouwen tot vrouwen?', (5) 'Waarom hebben jullie alleen jongens voortgebracht?', (6) Smachtende mannen zitten achter één vrouw aan en (7) sommigen bidden om hulp.



Veel ouderen zijn afhankelijk van een of twee kinderen. Deze 70-jarige man in Shenzhen heeft met krijt opgeschreven dat zijn enige zoon, een zakenman, twee jaar in de gevangenis zit wegens fraude. De oude man moet nu niet alleen zijn eigen kostje verdienen, maar ook voor zijn kleindochter zorgen.

## Bij de volkstelling van 2000 'ontbraken' er 12 miljoen meisjes tussen 0 en 4 jaar

kinderen bereid zijn voor hun ouders te zorgen, ontbreekt het hen aan economische draagkracht. Wanneer echtelieden allebei voortkomen uit een-kindgezinnen, zullen ze met z'n tweeën naast een eventueel kind ook nog vier ouders moeten onderhouden.

Macro-economisch krijgt de Chinese overheid te maken met dalende belastinginkomsten als het aantal actieven afneemt, terwijl de kosten voor pensioenen en gezondheidszorg toenemen. Bovendien leidt het toenemend tekort aan arbeidskrachten tot een loonexplosie. Dit wordt nog versterkt doordat de inwoners van het platteland steeds nadrukkelijker eisen dat hun levensstandaard gelijk wordt getrokken met die van stedelingen. Nu al tasten de stijgende loonkosten de concurrentiekracht van China aan. De productie wordt steeds meer verplaatst naar landen met lagere lonen, zoals Vietnam.

De eenkindpolitiek werd in China ingevoerd toen de vruchtbaarheid al was gedaald tot de helft van tien jaar eerder. Mede gelet op de ervaringen in omliggende landen zou deze daling ook hebben doorgezet als de overheid niet zo hard was opgetreden. Economische ontwikkeling, betrouwbare sociale voorzieningen en goede voorlichting zijn overal de middelen die het kindertal snel doen afnemen. Achteraf gezien zou de Chinese overheid wellicht beter voor deze weg hebben kunnen kiezen. Die gedachte is inmiddels kennelijk ook in Beijing doorgedrongen, want volgens de laatste berichten wordt afschaffing van de eenkindpolitiek serieus overwogen. •

Theo Engelen is hoogleraar Economische, sociale en demografische geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Meer posters en cartoons op: [www.nlm.nih.gov/exhibition/chinesefamilyplanning/introduction.html](http://www.nlm.nih.gov/exhibition/chinesefamilyplanning/introduction.html)

de 70 en de verwachting is dat de gemiddelde Chinese rond 2040 wel 80 jaar zal worden. Daarmee bevindt China zich in dezelfde situatie als veel westerse landen: aan de onderkant van de bevolkingspiramide worden de generaties kleiner, aan de top groeien ze. Voor Chinese ouderen is dit nog bedreigender dan voor hun leeftijdgenoten in het westen, omdat een adequaat pensioensysteem ontbreekt (figuur rechts).

Zelfs in de steden is nog 12% van de 65-plussers afhankelijk van hun kinderen en blijft 8% werken om in hun onderhoud te voorzien. Op het platteland verdient bijna de helft van de bejaarden zijn eigen kostje en de rest wordt onderhouden door hun kinderen, aangezien maar 11% een pensioen ontvangt. Deze vergrijzing heeft verregaande sociale en economische gevolgen. Bejaarden zonder adequate pensioenvoorziening

komen in de problemen als hun gezondheid verdere arbeid niet toestaat. Anderen worden afhankelijk van hun kinderen in een samenleving waarin de solidariteit tussen de generaties niet meer vanzelfsprekend is. En zelfs wanneer de

